

УКРАЇНСЬКА І ЗАРУБІЖНА БІОГРАФІСТИКА

УДК 94(477)

Наталія Григорук

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОГО ПРАВА У ПРАЦЯХ МИКОЛИ ЧУБАТОГО

У статті проаналізовано правничо-історичні праці М. Чубатого та його місце у становленні історії українського права.

Ключові слова: М. Чубатий, держава, право, історія українського права, національне право.

Незважаючи на ґрунтовні досягнення науки в галузі історії українського права, яку справедливо називають наймолодшою ділянкою українознавства, повної історії українського права досі не написано, хоч були для цього відповідні джерела й передумови.

Історія українського права не була безперервною у розвитку правових понять і форм, бо цю еволюцію переривали часті зміни суверенності українських земель. Але в українського народу все-таки правова творчість не переривалася. Вона діяла, передаючи свої правові поняття, за традицією, згідно зі своїми життєвими умовами та з народним поглядом на право й справедливість. І все ж таки український народ у певні періоди історії знаходився “під впливом чужих факторів, які не могли не залишити слідів у формі права” [1, с. 16]. Через це історикам українського права доводилося відділяти норми свого права від зарубіжного. З найвидатніших дослідників історії українського права можна назвати: Івана Крип’якевича, Михайла Грушевського, Степана Томашівського, Ростислава Лашенка, Лева Окіншевича, Миколу Василенка, Василя Гришка, Олександра Юрченка й, безперечно, Миколу Чубатого.

Необхідно зауважити, що в сучасній українській історіографії відсутні спеціальні наукові дослідження про діяльність професора М. Чубатого в історії українського права. Тільки Я. Падох [2, с. 3; 4; 5] та М. Ждан [6; 7] у своїх статтях приділили увагу цьому аспекту діяльності ученого.

Отже, спробуємо з’ясувати цінний внесок М. Чубатого у скарбницю української історичної науки для наймолодшої, ще повністю не сформованої на той час науки – історії українського права. Проблема об’єктивної оцінки внеску ученого у становлення історії українського права доволі нелегка. Її складність полягає перш за все у тому, що до встановлення Української Народної Республіки не було системи історії українського права, як окремої науки українознавства, яка б охоплювала всю історію тисячолітнього правничого минулого України.

Зазначимо, що в цей час українська молодь на правничих факультетах університетів Європи була змушена вивчати історію російського, австрійського, польського чи чеського права, але ніде в університетах не вивчали історію українського права. Саме тому перед М. Чубатим постало питання: хто в українських університетах буде викладати історію українського права, якщо на той час ще не було окремої систематичної науки [8, с. 140–141].

Будучи переконаним у тому, що з відновленням держави необхідно їй дати основи історично-правової науки, учений обрав з цієї галузі тему своєї габілітаційної праці, а саме: “Державно-правне становище українських земель

литовської держави під кінець XIV в.” [9–10]. М. Чубатого було запрошено в Український (таємний) університет у Львові доцентом історії українського права, де він викладав дисципліну тричі на тиждень й окремо вів семінар упродовж майже п’яти років [11, с. 1–25; 12, с. 1–4].

Учений “опинився перед незвичайно тяжким завданням: викладати систематичний курс предмету, системи якого на ділі ще не було” [8, с. 142]. Він мав певні знання з історії України, східного церковного права, основ римського права і філософії права, але системи предмету нової науки не існувало. Саме тому в цей час М. Чубатий створив першу схему і перший підручник з історії українського права, тобто був творцем системи науки історії українського права і йому випала велика честь бути першим викладачем історії українського права в українському університеті.

Курс історії українського права М. Чубатого в УТУ охоплював перші дві доби з трьох української історії, а саме земську або княжу й литовсько-руську [13, с. 5]. Відбувалося викладання історії джерел права і державне право першої та другої доби, а також Великого Князівства Литовського з особливим розглядом державного права українських земель. Так, згідно переконань М. Чубатого земська або княжа доба тривала до XIV ст. і отримала назву через те, що цілий київський державний союз був поділений на землі, з яких кожна була окремою державною одиницею. Найважливішим джерелом права в тій добі був юридичний звичай, який переважав над іншими джерелами і в першу чергу над законом. Законодавча діяльність влади стоїть лише на другому місці та обмежується тільки до політичної ролі проти звичаєвого права [13, с. 5–6].

Зауважимо, що історик добу литовсько-руську відносив до кінця XVI ст., а державне право тієї доби порівнював із феодальним правом західної Європи. Правотворним чинником у тій добі був звичай і законодавча діяльність влади, та під кінець доби влада намагалася віднести звичай на друге місце [13, с. 6]. У межах тієї доби окремо й докладно розглядалось право “доби руського права” в Галичині [13, с. 34–58].

Варто відзначити, що М. Чубатий виділив і третю козацьку добу XVII і XVIII ст. [13, с. 5, 7]. Проте, на нашу думку, для висвітлення козацької доби історіку, мабуть, не вистачило часу.

М. Чубатий відзначав: “Я був абсолютно свідомий недосконалости моєї системи історії українського права і тому постійно її коригував та доповнював” [8, с. 145].

Надзвичайність професора М. Чубатого як викладача історії українського права полягає в тому, що він перший визначив не тільки предмет історії українського права і методіку його дослідження, але й перший, не без великих труднощів і вагань початківця, підготував лекції з цієї ділянки й закріпив їх у своєму підручнику.

У вступі до свого курсу М. Чубатий так визначав предмет цієї науки: “Історія українського права – це наука, яка висвітлює повстання і безперервний розвиток правних норм серед українського народу” [13, с. 3]. З його визначенням у принципі погоджувався автор курсу історії державного права доби Гетьманщини Л. Окіншевич, але із застереженням щодо обмеження діяння норм українського права лише “серед українського народу”. Л. Окіншевич визначав “історію українського права, як дослідження постанов і розвитку відносин і правил поведіння в суспільних організованих союзах, що їх упродовж своєї історії творив український нарід на опанованій ним території” [15, с. 5].

Спробуємо з’ясувати глибше, що М. Чубатий мав на увазі при визначенні предмета науки історії українського права. Необхідно наголосити, що визначення М. Чубатого ширше за визначення Л. Окіншевича, який обмежував науку історії українського права до права державних організацій, які створили

український народ на своїй території. Професор М. Чубатий зараховував до українського права також право, яке утворив український народ у періодах бездержавних й з обмеженою державністю [13, с. 3]. Історик відзначав теоретичну і практичну цінність історії українського права. Теоретична – полягає у тому, що наука надає нам можливість вивчити нашу правову культуру минулого, а практична – створює умови для розуміння сучасного правового життя українського народу [13, с. 4].

Цілком приєднуючись до думки М. Чубатого, що головне завдання історії українського права є простежити розвиток правоутворення самого народу, ми впевнені, що цього принципу потрібно твердо дотримуватися при плануванні загального огляду державності, зокрема, в українському національному праві.

Стосовно предмету історії українського права заслуговує на увагу твердження професора Л. Окіншевича, що “завданням науки історії українського державного права є досліджування, вивчення правних джерел лише тих земель, що на них жили племена, які потім об’єдналися в українську націю” [16, с. 107].

Важливим у цьому контексті є погляд академіка О. Малиновського, який закликав Комісію історії українського права негайно скласти систематичний курс дисципліни і захищав думку, що в межах курсу повинно знайтися право, яким в усіх умовах користувався український народ, і тому пропонував назвати курс “Історія права українського народу” [17, с. 382–394; 18, с. 767–770].

Визначивши предмет історії українського права, М. Чубатий розробив методику викладання курсу, структурувавши порядок викладання внутрішньої історії свого курсу: хронологічно, тобто за історичними добами, або систематично, за поодинокими інститутами права, які описуються від їх виникнення, розвитку й завершення, незалежно від часу. При цьому зауважуючи, що “при обговоренні державного права в наших викладах будемо триматися порядку хронологічного, бо розвиток цієї ділянки права більше, ніж інших залежить від політичних подій, прим. від чужого завоювання” [13, с. 5]. Якого порядку буде автор дотримуватися при викладі інших частин права, він не подав. Можна думати, що систематичного, але це лиш здогад, бо курс М. Чубатого, на жаль, обмежений тільки до державного права.

Важливе значення в подоланні труднощів при становленні історії українського права мало українське звичаєве право. На основі аналізу деяких історичних реалій М. Чубатий зробив висновок, що включаючи в нашу систему історії українського права звичаєве право українського народу часів бездержавного його життя, ми маємо повну і безперервну систему історії українського права впродовж тисячоліття. Вчений зазначав, що звичаєве право – це зібрання юридичних норм, що постають і розвиваються, набирають сили в житті народу незалежно від закону і без санкції законодавчої влади тільки внаслідок загального переконання про необхідність підкоритися їм [13, с. 9]. Таким чином, він доводив, що, комбінуючи постійно існуюче й чинне звичаєве право українського народу від початків історичного буття до сьогодні з правом законодавчих установ української суверенної держави, чи установ напів-суверенних українських земель, ми зуміли отримати “систему окремої науки – історії українського права” [8, с. 144–145].

Досліджуючи заслуги М. Чубатого у становленні нової ділянки українознавства – історії українського права, необхідно розглянути його ґрунтовну спадщину з цієї галузі історичної науки.

Головною і першою працею М. Чубатого з цієї галузі науки був “Огляд історії українського права” (1921 р.) [19; 14; 20]. Це підручник, який претендує на статус досить-таки ґрунтовної історико-правової праці, в якій автор висвітлює історію джерел і державного права першої князівської доби. Зокрема, він розкрив історію права взагалі, історію права, як науки і подав її за добами: земсько-

князівською, литовсько-руською і козацькою. Розглядаючи історію джерел, учений особливо підкреслював значення звичаєвого права, яке є зібранням юридичних норм, що постають і розвиваються, набирають сили в житті народу незалежно від закону і без санкції законодавчої влади тільки внаслідок загального переконання необхідності підкорятися їм [13, с. 8].

Історик наголошував на повному розвитку українського звичаєвого права, яке одержало дозвіл державної влади, та подав огляд інших джерел права, зокрема “Литовський Статут”. Варто зауважити, що учений відзначав вплив на цей збірник “правової старої української культури з доби” “Руської Правди” [13, с. 28]. Можемо погодитися з думкою історика М. Ясінського, який теж стверджував, що “саме західня, чи литовська, а не східня, чи московська, Русь найбільше зберегла і розвинула давньоруські правні норми, ставши таким чином, за безпосередню, в цьому відношенні, наступницю Руси земського періоду” [21, с. V].

Варто зазначити, що через свій скриптовий вигляд і циклоstileву техніку множення праця М. Чубатого тільки з 1929 р. отримала відгуки відомих українських учених. Так, професор Л. Окіншевич у своєму курсі історії українського державного права, який він підготував, як продовження праці М. Чубатого, назвав її “найгрунтовнішим і найсоліднішим вкладом історії українського державного права і його джерел” [15, с. 2]. Чимало уваги приділив київський історик і член Комісії історії українського права УАН Віктор Новицький праці М. Чубатого у своїй статті “Державне минуле України як предмет науки” [22, с. 3–17]. Насамперед, В. Новицький цілком приєднався до думки М. Чубатого, що головне завдання історії українського права – простежити розвиток правоутворення самого народу, українського національного права, і що цього принципу потрібно твердо дотримуватися при плануванні загального огляду державності [22, с. 15]. Проте він критикував М. Чубатого за його періодизацію. Слід зазначити, що В. Новицький, як і М. Чубатий, приєднується до періодизації М. Грушевського, тобто до історії українського права за епохами: княжа, литовсько-руська та гетьманська, але з умовою, що перша повинна бути поділена на дві окремі доби: київську і галицько-волинську. Саме тому В. Новицький вважав, що історію староукраїнської державності потрібно розглядати за такими періодами: київським X–XII ст., галицько-волинським XII–XIV ст. та волинсько-правобережним [22, с. 17]. Він стверджував, що після розпаду “Західньо-Української Держави, Волинь поволі з’єднується з Литовською Державою” [22, с. 16]. В. Новицький вважав, що М. Чубатий зробив помилку, коли у праці зовсім не зупинився на характеристиці Галицької держави. На його думку, М. Чубатому необхідно було дати спеціальний розділ про окрему галицько-волинську добу, якої бракує у праці, зауважуючи, що “лише в галицько-волинському об’єднанні можна вбачати справжню державність” [22, с. 17].

Проте, слід зазначити, що В. Новицький у статті декілька разів висловив своє визнання авторові “Огляду історії українського права” [22, с. 6, 7, 14]. Варто зауважити, що, оцінюючи працю, рецензент цілком погодився з М. Чубатим, який визнавав окрему добу в історії української державності – козацьку і повністю стояв на історичному ґрунті та дотримувався національного принципу в плані огляду [22, с. 17].

Про актуальність праці М. Чубатого свідчить відгук на неї російського історика В. Шушарина у книзі “Современная буржуазная историография Древней Руси” (1964 р.) [23]. У ній професор Академії наук СРСР тринадцять разів наводив “буржуазні” погляди М. Чубатого з його праці та полемізував з ними. Особливо несприйнятними для нього є погляди М. Чубатого та наведені ним факти про ознаки народоправного устрою Київської Русі: демократичне віче,

монархічний князь і аристократично-боярська дума, а також основою державного ладу були договори князя з народом [23, с. 181, 186–187, 189, 207]. Отже, необхідно наголосити, що теоретичні міркування М. Чубатого були варті уваги, коли з ним полемізував радянський академік після сорока трьох років по тому, як побачила світ його праця.

Звичайно, від часу написання підручника М. Чубатого пройшло чимало часу. Багато тверджень або гіпотез автора сьогодні здаються суперечливими або вже є спростованими пізнішими дослідженнями. Скажімо, не можна беззастережно прийняти твердження М. Чубатого, що церковний статут князя Ярослава – пізніший фальсифікат. Можна сперечатися про кількість списків “Руської правди”: сучасні дослідники вважають, що їх менше, ніж вважав М. Чубатий. Дискусійною є гіпотеза, що слов’яни походять від арійців, хоча прихильників такого підходу сьогодні чимало. Треба зробити поправку на те, що “Огляд” виходить з принципової позиції його автора про етнічну тотожність антів, полян і українців, а ця гіпотеза більшістю сучасних дослідників сприймається досить обережно. М. Чубатий скептично підходив до питання про наявність феодалізму на Русі й не вважав Київську Русь і Велике Литовське князівство феодальними державами. Але це не перекреслює наукового й пізнавального значення його праці. Вона, безумовно, викликає інтерес оригінальністю авторської думки, незвичними підходами, багатим історико-правним матеріалом, якого не знайдеш у підручниках, що сьогодні використовуються у вузах України. Йдеться, зокрема, про аналіз звичаєвого права, міжнародних договорів Русі з німцями та правових відносин між державою й церквою. Корисними для читача будуть відомості про Литовську й Волинську метрики, які досі були предметом лише історичної, а не юридичної літератури, маловідомі факти щодо судоустрою Великого Литовського князівства, його фінансової системи [24, с. 221].

Як активний учасник визвольних змагань у Галичині й урядовець у Секретаріаті ЗОУНР, М. Чубатий написав працю “Державний лад на Західній Області Української Народньої Республіки” (1920 р.). Спочатку її опубліковано у Львові в “Альманасу Просвіти”, а у 1921 р. вийшла окремим виданням [25] і є ваговою, бо кількість літератури про відновлення української державності на західних землях, після майже 600-літнього періоду недержавності, обмежена. Для майбутніх істориків цієї доби вона є одним з найцінніших джерел, тому що доля інших джерел до історії визвольних змагань – невідома.

Про обсяг, структуру та глибину розвідки свідчать назви її розділів: I. Міжнародне становище нашої республіки; II. Наша територія; III. Населення; IV. Суверенна влада – Виділ У.Н. Ради; V. Законодатна влада, Українська Національна Рада; VI. Виконуюча влада на західній Області: а) Заграничні справи, б) Наше військо, в) Наше судівництво, г) Управа Західної Області; 1. Наша адміністрація. 2. Державний Харчевий Уряд. 3. Наші фінанси і торгівля. 4. Державні залізниці, почта і телеграф. 5. Державна опіка над духовною культурою. 6. Державна опіка над матеріальною культурою [25, с. 2].

Отже, в праці подано характеристику міжнародного становища республіки, її території, населення, описується її законодавча, виконавча, судова влада, а також труднощі, які виникли при становленні молодого держави.

Зупинимось детальніше на особливо важливій інформації, поданій М. Чубатим, до якої належать правові акти та законодавчі плани щодо забезпечення національної самоуправи для меншин на території ЗОУНР. Автор стверджував, що 71 % населення республіки були українці, 13 % – поляки, біля 13 % – євреї, а біля 3 % – інші, німці та угорці. Усім меншинам українська влада забезпечувала право на національну самоуправу, тобто справи їх школи, їх віросповідань вони мають вирішувати самі. Їм було дано право на підставі пропорційного виборчого права мати своїх представників у законодавчому

органі – сеймі. Українська національна рада постановила утворити в уряді три державні секретаріати для польських, єврейських та німецьких справ, “які з уряду мали стерегти, щоби правом застережені права їх націям були виконувані” [25, с. 8].

Не обминув увагою М. Чубатий і виборне право, яке в той час спиралося у своїх основах на загальне, безпосереднє, рівне, таємне та пропорційне право голосування. Новий сейм, обраний на підставі цього закону, мав складатися з 226 послів, з них: 160 української національності, 33 польської, 27 єврейської та 6 німецької [25, с. 14].

Зазначимо, що новиною так званого пропорційного виборного права було утворення окремих національних виборчих округів, а саме: 12 українських, 5 польських та єврейських та одного німецького. За таких умов з українського національного округу міг бути обраним тільки українець, так само з польського округу тільки поляк і т. д. У цей спосіб було гарантовано кількість національних мандатів та усунуто міжнаціональну боротьбу. Таким чином, вибраний сейм мав бути скликаний у червні 1919 р., але воєнні події перешкодили цьому [25, с. 14–15].

Закцентуємо увагу на законі про громадянство ЗОУНР, який було схвалено тимчасовим сеймом 8 квітня 1919 р. і згадувався М. Чубатим у праці. Закон передбачав, що громадянами ставали автоматично особи, які в дні прийняття закону мали право належати до однієї з громад держави. Цей закон схвалив також те, що всі громадяни Соборної України автоматично стають громадянами ЗОУНР і, навпаки [25, с. 9].

Недовго проіснувала ЗОУНР, і професор М. Чубатий у праці відзначив, що перемогу не втримали, але це не означає, що держава перестала існувати і є нагода глибоко обдумати, що зроблено, а що потрібно ще зробити, щоб у певний час можна було знову розпочати побудову своєї держави [25, с. 40].

Отже, вчений хотів бачити Україну могутньою, вільною, незалежною державою. Актуальними до сьогодні залишаються роздуми історика з приводу того, що перешкоджало українському народу здобути державну самостійність.

Даючи оцінку праці, слід відзначити її недолік – це відсутність будь-яких посилань на джерела і літературу. Можливо, у той час, коли писалася розвідка, М. Чубатому було нелегко це зробити.

Чимало уваги істориків привертає одна з перших праць ученого, а саме “Державно-правне становище українських земель литовської держави під кінець XIV в.” (1924 р.) [9–10]. Ця праця мала стати основою для габілітації у Львівському університеті, але через військові події цього не сталося і праця з’явилась друком тільки у 1924–1926 рр.

У монографії М. Чубатий зробив огляд державно-правничого стану українських земель у Великому князівстві Литовському наприкінці XIV ст., й дав історичний огляд. Про це йдеться у I-у розділі дослідження. Правові інститути литовсько-руської держави, правове становище великого князя, удільного князя та його земля, а також особливості державного і суспільного устрою розглядаються у II, III і IV розділах. У V розділі описано три угоди великого князівства з Польщею в останні двадцять років XIV ст., що відкрили польському праву вступ на ті українські землі, які ще не належали до корони та дали початок розгрому удільного ладу. Шостий розділ присвячений дослідженню правового становища наших удільних князів проти польської держави, в період трьох уній. Працю закінчує сьомий розділ коротким оглядом змін, які пройшли в час катаклізмів у державному устрої великого князя й, перш за все, наших земель [9, с. 22].

На нашу думку, можна погодитися з основними положеннями і висновками М. Чубатого, які він зробив у цій монографії.

З історії українського права необхідно також виокремити роботу М. Чубатого “Про правне становище церкви в козацькій державі”, надруковану у кварталнику “Богословія” (1925 р.) [26]. На той час питання про становище церкви на Гетьманщині було мало досліджене. У першому розділі “Церква а державна влада та громадянство по правовим актам II половини XVII в.”, коротко змалювавши історичний розвиток становища церкви в Україні, вчений показав, що на його погляд характерна риса церкви на Гетьманщині – це її самостійність від держави і залежність від громадянства, що мало активний вплив на церковні справи. Причина цього становища, на думку М. Чубатого, – в історичному розвитку української церкви, на яку впливала громада ще “у старім вічевім ладі” [26, с. 20–30]. Другий розділ “Роля світського громадянства при осаді духовних посад” автор присвятив питанню про виборність церковних посад. Історик досить докладно охарактеризував організацію виборів митрополита, єпископів, ігуменів, приходського духовенства [26, с. 30–46]. У невеликому третьому розділі “Участь світських людей в заряді церковним майном” М. Чубатий коротко описав участь громадян в управлінні церковним майном, а також діяльність ктиторів у парафіяльних церквах [26, с. 46–49]. У четвертому розділі “Церковні люде” учений спробував висвітлити перехід з козаків до духовного стану та показати, що церковні люди – це всі фізичні й юридичні особи, які під публічно-адміністративним та судовим оглядом підпадають під юрисдикцію церкви [26, с. 49–53]. Наступний розділ “Упривилейовання духовного стану” присвячений привілеям людей духовного стану [26, с. 181–188]. У заключній частині “Церковне судівництво та його компетенція” автор охарактеризував церковне судівництво та його компетенції [26, с. 188–203].

Л. Окіншевич у рецензії на дану працю М. Чубатого відзначав, що тема роботи дуже цікава. Окрім суто наукового інтересу, що його викликала розвідка на неопрацьовану тему, зацікавлення зростало через те, що церква у минулому мала першочергове значення у суспільному житті [27, с. 193]. Церква в Україні пережила від земської до гетьманської доби складну й довгу еволюцію, яка, мабуть, значно змінила й її порядки. Безперечна заслуга автора у тому, що він поставив цікаву проблему і “з його думками доведеться рахуватися майбутнім дослідникам правного становища церкви на Україні, зокрема на Україні козацькій”, – відзначав рецензент [27, с. 194–195].

Заслугує на увагу й невелика стаття М. Чубатого “Німецьке право”, вміщена в “Енциклопедії українознавства” [28]. У ній історик німецьке право ідентифікує на Україні з Магдебурзьким, разом з тим відзначаючи, що німецьке право – ширше поняття, яке включає різні установи, норми і правні традиції, перейняті з німецьких джерел і правової культури, а також воно мало деякий вплив на українських землях у Великому князівстві Литовському, Гетьманщині та в інші історичні періоди [28, с. 1767].

У контексті розгляду питання про М. Чубатого як дослідника історії українського права, на наш погляд, необхідно звернутися до рецензійної діяльності М. Чубатого у цій ділянці науки. Як і належало історикові-критику, він звертав увагу як на позитивні, так і негативні моменти рецензованих праць. Так, у рецензії на працю Д. Дорошенка “Німецьке право в Україні” він зазначив, що той дав конспект історії поширення німецького права від часів Романовичів до упадку Гетьманщини. М. Чубатий розумів, що автор у невеликій праці не міг дати повного поширення німецького права в Україні, проте запримітив, що необхідно було виразніше показати, що уже галицько-волинський літопис дає недвозначні натяки на німецьку колонізацію у XIII ст. на західноукраїнських землях і навіть на існування німецьких дільниць у великих містах [29, с. 76–77].

У позитивній рецензії на працю С. Шелухіна “До вивчення “Руської Правди” М. Чубатий відзначав, що праця цінна та до того ж відноситься до одного з

найбільш незрозумілих місць “Руської правди”, а саме до ст. 49–65 і автор користувався дуже обширним історичним та історично-правовим матеріалом, не обминув аналізу господарських відносин у старій Україні, роз’яснив малодосліджені статті нашого старого правового збірника [30, с. 69–71].

Варто зупинитись на ще одній рецензії історика, опублікованій у 1937 р. у “Дзвонах”, на працю професора Серафима Юшкова “Руська Правда (Русская правда)”, як нове видання “Руської правди” [31, с. 60–61]. М. Чубатий звернув увагу, як вміло С. Юшков запропонував нове видання перлини староукраїнського права, адже мабуть надто велике число знаних рукописів нашої пам’ятки відлякувало багатьох учених, щоб взятися до нового наукового видання “Руської правди”. Однак, рецензент не погодився з трактуванням автора праці окремих положень. Зокрема, вказав, як на помилку, у передмові на те, що ні словом не згадано про будь-який зв’язок “Руської правди” з українською юридичною культурою і навпаки “нашою історіографією” названі твори російських науковців. Така постановка питання, на думку М. Чубатого, робить російських істориків “нашими” для Української Академії Наук, “подібно як Пушкін поетом Світського Союзу” [31, с. 61].

Таким чином, можемо зробити висновок, що М. Чубатий розумів, що наявність національного права засвідчує державність народу й тому значення вивчення історії українського права далеко переходить навіть межі такої науки, як українознавство. Правове минуле народу більше, як інші ділянки його культурних здобутків говорить про його державне минуле, особливо сьогодні, у часи відродження державності України після багатьох століть бездержавності.

Саме професор М. Чубатий є одним з перших українських істориків, який розпізнав важливість та потребу вивчення історії права, щоб правильно зрозуміти її роль у формуванні долі нації. М. Чубатому належить потрібна першість у науці історії права. По-перше, він – творець системи науки історії українського права. По-друге, він – перший викладач історії українського права. По-третє, він – автор першого підручника з історії українського права. Як бачимо, цій темі він присвятив багато уваги та низку важливих праць, виходячи з положення, що національне право більш, ніж інші ділянки культури народу, пов’язане з його незалежним, державним життям. Підручник М. Чубатого “Огляд історії українського права” сприяв формуванню самостійної пізнавальної діяльності та правового світогляду студентів, а також був путівником для викладачів, які починали працювати над предметом. Праці з історії українського права М. Чубатого, складаючи вагому частку наукового доробку ученого, стали позитивним явищем у розвитку національної історіографії ХХ ст.

Список використаних джерел

1. *Лашенко Р.* Лекції по історії українського права / Р. Лашенко // Частина перша: княжа доба. – Прага, 1923. – 146 с.
2. *Падох Я.* *Semper Tiro.* До життєпису Миколи Чубатого / Я. Падох // У пошуках історичної правди: Збірник на пошану Миколи Чубатого 1889-1975 / Ред. Григор Лужницький і Ярослав Падох. – Нью-Йорк–Париж–Сідней–Торонто, 1987. – С. XIII–XXXII.
3. *Падох Я.* Микола Чубатий, 1889–1975 / Я. Падох // Український історик. – 1975. – № 3–4. – С. 100–111.
4. *Падох Я.* Піонерські заслуги Миколи Чубатого в науці історії українського права / Я. Падох // У пошуках історичної правди: Збірник на пошану Миколи Чубатого, 1889–1975 / Ред. Григор Лужницький і Ярослав Падох. – Нью-Йорк–Париж–Сідней–Торонто, 1987. – С. 83–121. – (Записки НТШ. – Т. 205. Історично-філософічна секція. Правнична комісія; Ч. 2.).
5. *Падох Я.* Правнична наука в НТШ упродовж його першого сторіччя / Я. Падох // З історії Наукового товариства імені Шевченка. Збірник доповідей і повідомлень наукових сесій і конференцій НТШ. – 1998. – Т. 10. – С. 34–43.
6. *Ждан М.* Микола Чубатий / М. Ждан // Український історик. – 1969. – № 4. – С. 47–62.
7. *Ждан М.* Микола Чубатий (3 нагоди 80-ліття) / М. Ждан // Українське історичне товариство. Серія: Українські вчені. – Ч. 2. – Мюнхен–Нью-Йорк, 1970.–21 с.
8. *Чубатий М.* Як народжувалася наука історії українського права / М. Чубатий // Науковий збірник Українського Вільного Університету на пошану

Івана Мірчука (1891–1961). – Т. VIII. – Мюнхен–Нью-Йорк–Париж–Вінніпег, 1974. – С. 140–148.

9. *Чубатий М.* Державно-правне становище українських земель литовської держави під кінець XIV в. / М. Чубатий // Записки НТШ. – Т. 134–135. – Львів, 1924. – С. 19–65.

10. *Чубатий М.* Державно-правне становище українських земель литовської держави під кінець XIV в. / М. Чубатий // Записки НТШ. – Т. 144–145. – Львів, 1926. – С. 1–108.

11. *ЦДДА* України у Львові, Ф. 310, оп. 1, спр. 68 (Програми навчання на юридичному факультеті), 25 арк.

12. *ЦДДА* України у Львові, Ф. 357 (Крип'якевич Іван Петрович – професор, історик), оп. 1, спр. 43 (Листи Уличного О., Флюнта І., Черневського Д., Чикаленка Л. і Чубатого М.), 6 арк.

13. *Чубатий М.* Огляд історії українського права: Історія джерел та державного права / М. Чубатий // 4-те видання, УВУ. – Мюнхен, 1976. – 321 с.

14. *Чубатий М.* Українське право: Після стенограми В. Мартинця / М. Чубатий // – Львів, 1921. – 95 с.

15. *Окіншевич Л.* Лекції з історії українського права. Право державне. Доба станового суспільства / Л. Окіншевич // Мюнхен, 1947.

16. *Окіншевич Л.* Наука історії українського права. Право державне / Л. Окіншевич // Україна. Кн. I–II. УАН. – Київ – 1927. – 107 с.

17. *Малиновський О.* Курс історії права українського народу / О. Малиновський // Праці Комісії для вивчення історії західно-“руського та вкраїнського права”. – УАН. – Київ – 1927. – Вип. 3. – С. 382–394.

18. *Малиновський О.* Треба вивчати і знати історію українського права / О. Малиновський // Червоне право. – Харків. – 1928. – № 15/16. – С. 767–770.

19. *Чубатий М.* Огляд історії українського права / М. Чубатий // Львів: Видання відділу Українського Університету, 1921. – 119 с.

20. *Чубатий М.* Огляд історії українського права: По запискам за викладами М. Чубатого / М. Чубатий // (Історія джерел та джерелознавчого права. Ч. I, II). – Львів, 1922. – 321 с.

21. *Василенко М.* Передмова / М. Василенко // Праці Комісії для вивчення історії – “західно-руського та вкраїнського права”. Збірник Соціально-Економічного відділу. Ч. 3. – УАН. – Київ. – 1925. – Вип. 1. – С. III–XII.

22. *Новицький В.* Державне минуле України як предмет науки / В. Новицький // Україна. – Київ. – 1929. – № 9. – С. 3–17.

23. *Шушарин В. П.* Современная буржуазная историография Древней Руси / В. Шушарин. – М., Наука, 1964. – 304 с.

24. *Усенко І.* Микола Чубатий: життя та діяльність / І. Усенко // М. Чубатий. Огляд історії українського права: Історія джерел та державного права / За ред. Іваненка В. – Мюнхен – Київ: 4-е вид. УВУ. 1994. – С. 217–221.

25. *Чубатий М.* Державний лад на Західній Области Української Народньої Республіки / М. Чубатий. – Львів, 1921. – 40 с.

26. *Чубатий М.* Про правне становище церкви в козацькій державі / М. Чубатий // Богословія. – Т. 3. – Львів, 1925. – Ч. 1. – С. 19–53; Ч. 2. – С. 181–202.

27. *Окіншевич Л.* Микола Чубатий. Про правне становище Церкви в козацькій державі / Л. Окіншевич // Україна. – 1927. – № 4. – С. 192–195.

28. *Чубатий М.* Німецьке право / М. Чубатий // Енциклопедія українознавства. Гол. редактор проф. Володимир Кубійович. – Львів, НТШ, 1996. – Т. 5. – С. 1767.

29. *D. Dorosenko: Das deutsche Recht in der Ukraine. Zeitschrift für die ost-europäische Geschichte* V. V. 4. Berlin 1931. Стор. 502–520. // Дзвони. – 1932. — Ч. 1. – С. 76–77.

30. *Проф. Сергій Шелухін.* До вивчення “Руської Правди”. Прага 1934. Зшиток II. Стор. 1–64 // Дзвони. – 1935. – Ч. 1. — С. 69–71.

31. *Проф. С. Юшков:* Руська Правда (Русская Правда). Київ 1935. I–XIII+I–195. Українська Академія Наук. Інститут матеріальної культури. // Дзвони. – 1937. – Ч. 1–2. – С. 60–61.

Наталья Григоруک

АКТУАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ ИСТОРИИ УКРАИНСКОГО ПРАВА В РАБОТАХ НИКОЛАЯ ЧУБАТОГО

В статье проанализированы законодательно-исторические труды Н. Чубатого и его место в становлении истории украинского права.

Ключевые слова: Н. Чубатый, государство, право, история украинского права, национальное право.

Nataliya Hryhoruk

KEY ASPECTS OF THE HISTORY OF UKRAINIAN LAW MYKOLA CHUBATY'S WORKS

In the article has analyzed M. Chubatyy's juridical-historical works and his place in Ukrainian law history formation.

Key words: M. Chubatyy, state, law, history of Ukrainian law, national law.